

Berta Árpád, tanszékvezető egyetemi tanár, dékán SZTE BTK

Bő két hete egy felsőoktatásunk jelene és jövője elnevezésű konferencián egy Felsőoktatásunk rosszkedvű tavasza című előadásban foglaltam össze azt, hogy milyen gondokat és problémákat látok a Nemzeti Universitas Program tervezetében, miért érzem rosszkedvűnek a tavaszt a felsőoktatásban. Itt most nincs lehetőség arra, hogy akármilyen röviden is rekapituláljam az ott elmondottakat. Három percben csak néhány olyan kérdést érinthetek, melyek a nyitó előadásokban is elhangzottak.

A Nemzeti Universitas Program megvalósítását célzó új felsőoktatási törvény öt fő területet érint:

- a képzési és kutatási tevékenység modernizálását;
- a minőségfejlesztést;
- az intézmények jogállását és belső irányítását;
- az ágazati irányítást, a fenntartó irányítását, a hatósági jogköröket;
- az állami finanszírozást és az intézményi gazdálkodás rendszerét.

A továbbiakban ezekkel szeretnék tömören foglalkozni, különös tekintettel a bölcsészettudományokra.

I. Az egyik leghevesebb, máig le nem zárt vitát szakterületünkön a képzési szerkezet átalakítására vonatkozó javaslat okozta.

A korábbi 68 bölcsész-alapszak sorsa változatosan alakult. Van köztük olyan, amelyik megőrzi alapszak jellegét (azaz bachelor kimenetet lehet szerezni belőle három év elteltével), van olyan, mely ha nem is alapszakként, de szakirányként nevesítve lesz a törvény mellékletét képező felsorolásban, de lesz olyan, melynek az elképzelés szerint csak a mesterképzésben lesz helye, s végül lesz olyan is, mely feltehetőleg kikerül a bölcsészképzés rendszeréből, s az ún. társadalomtudományi képzési területen látjuk majd viszont. A képzési szerkezet ilyenén történő átalakítása több szakmai gondot vet föl.

A koncepció nem növeli az oktatói kollektívák bizalmát azzal, hogy az alapszakokhoz sorolható szakirányokat csak véletlenszerűen említi, s tételes felsorolásuktól eltekint. Bizalmatlanságot ébreszt azzal is, hogy indokolatlanul töröl az alapszakok közül olyanokat, melyek iránt a hallgatói érdeklődés és a társadalmi igény is megmutatkozik. Nem vagyok benne biztos például, ugyanakkor, hogy három év alatt BA kimenetet kellene biztosítani olyan orchidea szakoknak, ahol a jó képzéshez, a megfelelő szakmai kompetenciák kialakításához az öt év is csak szűkösen elegendő.

II. A minőségfejlesztés és az ágazati minőségpolitika érdekében a Nemzeti Universitas Program számára több rendszerelemet kíván kialakítani a koncepció.

A korábbi képesítési követelményeket az ún. kompetencia-alapú képesítési keretek fogják felváltani. Tömören, s némileg leegyszerűsítve, mindez azt jelenti, hogy a törvény csak azt fogja rögzíteni, hogy milyen szakmai kompetenciák elsajátíttatása lesz kötelező az egyes szakokon az egyes intézmények számára. Az ehhez vezető út, mely korábban az ún. képesítési követelményekben volt meghatározva, intézményi hatáskörbe lesz utalva.

Ha optimisták vagyunk, s legyünk azok, akkor ezt az elemet üdvözölhetjük. Bízunk abban, hogy a képesítési keretek előtérbe léptetése nem okoz majd sehol sem minőségcsökkenést. Nem lesz-

nek olyan főiskolai szintű képzések, amelyek a képesítési keretek megjelenésével egyetemi szintűvé avanzsálnak.

III. A felsőoktatási intézmények alapítására, jogállására és belső irányítására is kiter az új felsőoktatási törvény tervezete.

Ez az a terület, ahol szintén széles körben tapasztalni nyugtalanságot a felsőoktatásban dolgozók között.

Itt sem tudok mindent részletezni, de néhány példát, melyek talán illusztrálhatják a bizalmatlanságot, mindenképpen szükséges megemlíteni. A koncepció olyan vezetési modellt irányoz elő a költségvetési szervként működő felsőoktatási intézményeknél, amelyben kettéválik az intézményműködtetési (menedzsment) és a képzési és kutatási (akadémiai) tevékenységek irányítása. A menedzsment irányítását az Irányító Testület, az akadémiai szféráét a szenátus látná el. A két vezető testület egymáshoz való viszonya, együttműködésük törvényben rögzített keretei jelenleg nem teljesen tűnnek kimunkáltnak, de az világos, hogy a két testület közül az IT tűnik erősebbnek.

Még akkor is így van ez, ha az Oktatási Minisztérium által az IT-be delegáltak száma — a koncepció megszövegezése szerint — nem érheti el a tagok létszámának 50%-át, és a szenátusnak (2/3-os szavazati arány megléte esetén) jogot juttatna a tervezet ahhoz, hogy kifogást emeljen a minisztériumi delegáltakkal szemben.

Mindez nyugtalanító és világos visszalépés ahhoz képest, amely jelenleg még érvényben van. A törvénykoncepció szövegében azt olvashatjuk megnyugtatóan, ami nyugtalanságunk egyik kiváltó oka: “Az új törvény tervezete biztosítékokat teremt a minisztérium túlsúlyának érvényesülésével szemben.” Egy ilyen megfogalmazású mondat, bizonyára nyugtatólag hathat ott (pl. nem ismerem a felsőoktatás helyzetét, mondjuk Ruandában), azokon a helyeken, ahol jelenleg az egyetemi irányításban túlsúlyt alkotnak a minisztérium delegáltjai, de fenyegetőleg hathat a mondat ott, ahol eddig nem volt egyetlen ilyen delegált sem.

IV. Az ágazati irányítás a törvény koncepció negyedik eleme. Ez kiterjed minden intézményfenntartóra, felsőoktatási intézményre, az azokban foglalkoztatottakra, illetve az azokban tanulmányukat folytatókra.

Itt egy kérdést emelnék ki. Egy nagyon fontos szempontot, mely az egyetemi hallgatók és oktatók egymáshoz való viszonyának módosítására tesz kísérletet.

A koncepció ugyanis sajnálatos módon elfogadhatatlan terminológiát használ, amikor a piacorientáltságról szólva “eladónak” nevezi az oktatókat, s “vevőnek/megrendelőnek” a hallgatókat. Politológusok, filozófusok egész seregét idézhetnénk annak alátámasztására, hogy bizonyos társadalmi folyamatok és intézmények nem működtethetők piaci alapon.

A hallgató mint megrendelő elve ellentmond a hallgató mint partner elvének. A magyar felsőoktatás szereplői egymást partnernek tekintik, az előterjesztés az emberi viszonyok áruba bocsátását javasolja. Ez súlyosan érinti a felsőoktatás oktatóinak és hallgatóinak alkotmányos jogait. Tudásunkat nem eladni kívánjuk, hanem terjeszteni, s azt szeretnénk, hogy hallgatóink ne “vevők/megrendelők” legyenek, hanem a tudás megszerzésére fogékony, azt óhajtó emberek, partnereink.

A magyar felsőoktatásnak természetesen van “megrendelője”: az egész magyar társadalom. Ennélfogva az ehhez hasonló nagyságrendű változásokba az egész társadalomnak beleszólása van. Másrészt az egyetem csak úgy tudja ellátni a feladatát, ha rendelkezik az ehhez szükséges auto-

nómiával. Ragaszkodunk az egyetemi autonómia hagyományához, amely a művelt világban kialakult és a középkor óta létezik, a rendszerváltás óta pedig az alkotmány garantálja. Ezen alapul egyébként a bolognai folyamat is.

A koncepció több téves premisszán alapul. A tudás és az azt létrehozó oktatás nem áru, hanem közjó. Ez egyébként az európai oktatási miniszterek álláspontja is, mely sajnálatos módon elsikkadt a mostani koncepció kidolgozása során. A közjó birtoklása felelősséggel és elszámoltathatósággal jár, de a tudás piacosítása helyett a tudás közhasznúságát kell előtérbe helyezni. Nincs az a piaci felmérés, amely ma megmondja, hogy a genetikának vagy a biokémiának, az informatikának vagy akár a nyelvoktatásnak tíz vagy tizenöt év múlva mely eredményei viszik előre a társadalmat. A ma tudása a holnap társadalma és nem a ma piaca számára készül, hiszen a ma piaca már a pályaválasztásnál hat. A mai piac által gerjesztett rossz pályaválasztást éppen hogy a jövő miatt kell korrigálni.

V. A törvénytervezet egyik leglényegesebb eleme az új finanszírozási modell megteremtése. Az új modellben a következő csatornák működtetését tervezik:

— normatív alapú támogatások (ezen belül lesz: képzési támogatás, tudományos támogatás, fenntartói támogatás); — az intézményeknek jutó támogatás 80 %-át ez teszi ki.

A normatív alapú támogatás mintegy felét a képzési támogatás teszi majd ki. Ezt három szempont határozza majd meg: a hallgatói létszám, a képzés szakmai jellege és a képzés szintje. Csak remélni lehet, hogy a finanszírozás végre elmozdul majd a képzés jellegének figyelembe vételekor a tényleges költségigények felé. (Semmi jelét nem tapasztaltuk mindennek az utóbbi években. Nem csak az a döntő pl., hogy kísérletes-e egy képzés, vagy sem, de az is, hogy alapvetően kiscsoportos foglalkozásokat vagy évfolyam-előadásokat igénylő.)

Lesznek a rendszerben továbbá:

- pályázati úton elosztandó egyéb források;
- restrukturálási és beruházási támogatások.

Ezenkívül lesznek még az állami hallgatótámogatási rendszert és a diákhitel-rendszert szolgáló támogatások.

Az új finanszírozási modellből az következik — mint láttuk —, hogy minden intézményre jutó 100 forintból 40 forint a képzési támogatáshoz tartozik majd. Ez a rész azért is fontos, mert a törvénytervezet rögzíti, hogy ez ténylegesen a hallgatóhoz kötődő összeg, azaz intézményváltás esetén magával viszi a hallgató — adott esetben, aligha helyeselhető módon, külföldre is —, másrészt azért, mert a tervezet kimondja, hogy a nappali képzési támogatásnál nem lehet kevesebb a költségtérítés mértéke.

A finanszírozási modell tervezésekor azzal számol egyébként a törvénykoncepció, hogy 2010-2020-ig az érettségizők száma kb. 70 ezer fő/év szinten stabilizálódik majd. Közülük 20 % lép majd be a felsőfokú szakképzésbe (ez a piramis alsó szintje, melynek elnevezését jó lenne talán megváltoztatni, mert ez a képzési szint nem ad felsőfokú végzettséget), s az érettségizők 70 %-a vesz majd részt az alapképzésben. Ez évente mintegy 49 ezer fő lesz. Ennek a 49 ezer főnek az 50 %-át várja a törvénykoncepció a mesterképzésbe (24-25 ezer fő), s az ő 20 %-ukat, mintegy 5 ezer főt a doktori képzésbe. Ez utóbbi szám azt jelenti, hogy a doktori képzésben résztvevők száma a jelenlegihez képest a duplájára nő majd.

Kezdjük a végén! Nem tudom, hogy milyen számítások és a munkaerőpiacon végzett felmérések ösztönzik az oktatási kormányzatot arra, hogy a doktori képzésben résztvevők létszámát a duplájára emeljük. Azt tapasztalom ugyanis évek óta, hogy a doktori képzést eredményesen lezáró

hallgatók, akik közül azután évek múltán csak egy bizonyos rész, talán jó esetben 50 %-uk szerez tudományos fokozatot, súlyos nehézségekkel küszködnek: nem, vagy nem végzettségüknek megfelelő munkakörben tudnak csak elhelyezkedni. Azt is tapasztalom, hogy az egyetemi diploma megszerzését követő három év — legalábbis bölcsész szakterületeken — nem elégséges ahhoz, hogy elkészüljön a disszertáció és meglegyenek a védéshez szükséges egyéb feltételek. Érdemes lenne talán meggondolni, hogy a mostani doktori képzésben résztvevők létszámát kell-e megduplázni, vagy az ehhez szükséges források átcsoportosításával a doktori képzés idejét kellene-e megemlíni. Nem tartanám eretnek gondolatnak azt sem, ha a mostani hat szemeszteres képzési időt 10 szemeszterre emelnénk meg.

Kérdéses számomra ugyan, hogy pontosan számol-e az oktatási kormányzat, amikor úgy gondolja, hogy a jövőben az érettségizők 70 %-a vesz majd részt az alapképzésben. Tegyük fel, hogy így lesz. Most azonban nincs így, s ennek ellenére a 2004. évi finanszírozás úgy lett kiszámítva, mintha máris 2010-et íránk, s a rendszerben hallgatóink 70 %-a az ún. alapképzésben folytatná tanulmányait. A bölcsész-normatíva 348 ezer forint helyett 220 ezer forintra csökkent, úgy, hogy közben megszűnt a régészet, a szociológia és a pszichológia kiemelt normatívája. Ezzel egyidejűleg megszüntette a finanszírozás a kétszakos hallgatók 130 %-os normatíváját, egy kétszakos hallgató után a tavalyi 452 ezer forint helyett 220 ezer forint jár. Történt ez úgy, hogy az oktatási kormányzat az elmúlt években folyamatosan arra ösztönözte a bölcsészképzést folytató karokat, hogy hallgatóik minél nagyobb arányban legyenek kétszakosak. Ennek érdekében adminisztratív módon is beavatkoztak, hiszen számos bölcsész-szak képesítési követelménye kidolgozásánál előírták a kötelező szaktársítást. Ezt alapvetően pozitívnak gondoltuk akkor, s szakmai okok miatt most is annak gondolhatjuk. Nem gondoltunk, nem gondolhattunk viszont arra a csapdára, amely így alakult ki.

Visszatérve a koncepcióban megfogalmazott finanszírozási modellhez, az tartalmaz még egy szintén normatívnak mondott tételt, mely a tudományos tevékenység támogatását célozza. Természetesen üdvözlendő, hogy ezen a területen a tervek szerint mintegy 25 %-kal növekedik majd a költségvetési támogatás, de látnunk kell, hogy ez az összeg — legalábbis az elkövetkező években — nem fogja kompenzálni azt a veszteséget, amely az új típusú képzési és fenntartási támogatás bevezetésével éri a felsőoktatási intézményeket.

[Vissza felsőoktatási a vita főoldalára](#)